

From the Desire for Destruction to Collapse: The Intertwining of the Modal Competences and the Deficiency of Meaning in Advancing the Discourse System of Resistance in *The Land of Sad Oranges*

Marzieh Valizadeh Purkani¹, Sayed Reza Mirahmadi², Ali Akbar Noresideh³

1. Ph.D. Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Humanities, Semnan University, Semnan ,Iran. E-mail m.valizade@alum.semnan.ac.ir
2. Faculty member, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Humanities, Semnan University, Semnan ,Iran. E-mail: rmirahmadi@semnan.ac.ir
3. Faculty member, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Humanities, Semnan University, Semnan. Iran. E-mail: noresideh@semnan.ac.ir

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Research Article

Article history:

Received 13 September 2025

Received in revised form 4

October 2025

Accepted 10 October 2025

Published online 10 October
2025

Keywords:

Socio-semiotics,

Modal Competences,

Semantic Deficiency,

Ghassan Kanafani,

The Land of Sad Oranges.

One of the key narrative elements in the socio-semiotic approach is the deficiency or crisis of meaning, which arises from the disruption or annihilation of the competences of modal verbs within the actional system. In fact, when these modal competences in the actional system are disturbed or destroyed, a semantic deficiency emerges. If the subject succeeds in restoring the competences of these modal verbs, the deficiency is resolved; however, if all competences are lost, the subject collapses. Examining this process reveals how modal competences occupy the center of narrative operations, creating deficiencies that alter existing actions and drive the process of semantic transformation. Ghassan Kanafani's *The Land of Sad Oranges* abounds with modal verbs that generate deficiencies and narrative shifts. The successive loss of fundamental verbs such as to want and to be able to leads to the emergence of new deficiencies, forming a chain of loss that diverts the narrative movement from its purposeful course toward crisis and eventual collapse. This paper, through a descriptive-analytical method, seeks to explain the discourse of resistance in line with the author's intent to expose the betrayal of the international community and the double standards of Arab countries. The study analyzes the story by focusing on the function of modal verbs and examines the meanings that arise from the formation of multiple deficiencies and their impact on the existing actional system. The analysis demonstrates that, with the arrival of the Zionists, the narrator in the story loses his modal competences and becomes subject to deficiencies imposed by them. These successive deficiencies generate a chain of actions such as the struggle for survival and the preservation of identity. Each deficiency gives rise to a new one, and the narrator gradually loses all modal competences, leading to his ultimate collapse.

Cite this article: Valizadeh Purkani, Marzieh., Mirahmadi, Sayed Reza., & Noresideh, Ali Akbar. (2025). from the desire for destruction to collapse: The intertwining of the modal competences and the deficiency of meaning in advancing the discourse system of resistance in the land of sad oranges. *Journal of Resistance Literature*, 17 (33), 127-146. <http://doi.org/10.22103/jrl.2025.25916.3079>

© The Author(s).

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: <http://doi.org/10.22103/jrl.2025.25916.3079>

1- Introduction

In the framework of semiotic-semantics, when the subject faces disruption or loss of the competences of modal verbs (such as wanting, having to, being able to, believing), a state of deficiency emerges. In this process, the subject—deprived of these effective modal competences—becomes deficient and enters an actional process aimed at recovering completeness. The subject is then evaluated based on the extent to which these competences are regained or lost. In Ghassan Kanafani's "The Land of Sad Oranges", the subjects repeatedly lose their effective modal competences due to the presence of the Zionists, experiencing multiple layers of individual and collective deficiency.

This study seeks to explain the literary discourse of resistance in line with the author's worldview, which centers on exposing the betrayal of the international community and the hypocritical behavior of Arab countries. The main question of the research is: How does the disruption of effective modal competences, by creating various deficiencies and altering the existing actions in the narrative operations, guide the process of semantic transformation?

Through a descriptive-analytical method and a semiotic-semantic approach, this paper aims to analyze the interweaving of modal competences and deficiency within the actional system of resistance narratives. For this purpose, the study traces the process of disruption and annihilation of modal competences leading to multiple deficiencies, ranging from the individual to the collective level. This analysis allows for uncovering how meaning is generated through the narrative process under the shadow of these deficiencies. Accordingly, the theoretical concepts of the actional system, semantic deficiency, and modal verbs are first introduced; then, a brief overview of *The Land of Sad Oranges* is presented, followed by a discourse analysis of the story based on the interaction between effective modal verbs and recurring deficiencies.

2- Method

This research adopts a descriptive-analytical method and a semiotic-semantic approach to explore the process of losing the competences of modal verbs, the resulting sequential deficiencies, and their impact on the actional system of resistance narratives. The analysis begins with identifying the key modal competences and their semantic roles, tracing the gradual disintegration of these verbs and the emergence of successive deficiencies until the complete collapse of the subject. The study evaluates the verbs according to their narrative functions: it begins with the verb "to want", proceeds to the disintegration of "to have to", then examines the destabilization of "to believe", and finally the annihilation of "to be able to", which leads the subject to total collapse. This paper seeks to answer the following questions:

1. How does the story construct its narrative process through the disruption of modal competences and the creation of successive deficiencies?

2. How does the subject in *The Land of Sad Oranges* experience disintegration through the loss of modal competences, and what stages mark this process?

3- Results

The study reveals a close interrelation between deficiency and modal competences within the actional system of *The Land of Sad Oranges*. The structure of the story aligns with the actional framework, as the actors experience multiple deficiencies caused by the loss of their modal competences.

Modal verbs such as wanting, having to, being able to, and believing play a fundamental role in organizing the narrative's actional dynamics. The loss of each verb generates a new deficiency in the subject's state, compelling the actors to strive toward altering the initial situation. Although these attempts lead to new actions, the absence of modal competences triggers new layers of semantic deficiency. Consequently, successive deficiencies accumulate throughout the narrative, transforming it from one based on desire, obligation, and possibility into a sequence of repeated failures. This process redirects the narrative from its linear, goal-oriented path toward crisis and eventual collapse.

4- Conclusions

The narrative structure of the story is built upon a chain of sequential deficiencies, where each initial deficiency leads to the next. For instance, the loss of homeland triggers a crisis of identity, the disintegration of family, and eventually the narrator's collapse. Simultaneously, different narrative dimensions transform: space shifts from Jaffa to Acre and then to Sidon; the father changes from a wealthy man to one consumed by anger; the narrator evolves from a carefree child to an anxious, disillusioned adult who doubts the existence of God; and the mother turns from a cheerful woman into a silent, sorrowful figure.

These transformations collectively represent the stages through which a Palestinian subject loses his modal competences. At first, exile appears to be mere "travel," since the verb to want is only threatened but not destroyed. With the invasion of Acre, this verb is completely annihilated, producing the semantic deficiency of insecurity. The Zionists' confiscation of land, weapons, and property then erases the verb to have to, forcing the subject into migration. In the new location, the narrator attempts to restore the competence of being able to by waiting for a car in Ras al-Naqoura to return home—but the car never stops. At this point, with the complete loss of all modal competences, the subject reaches the final deficiency—absolute despair—and the narrative concludes with his complete collapse and suicide.

از تخریب خواستن تا فروپاشی؛ درهم‌تنیدگی توانش‌های افعال مؤثر و نقصان معنا در پیش‌برد نظام گفتمان مقاومت در داستان ارض البرتقال الحزین

مرضیه ولی‌زاده پورکانی^۱، سید رضا میراحمدی^۲، علی‌اکبر نورسیده^۳

۱. دانشجوی دکتری، بخش زبان و ادبیات عربی، دانشگاه سمنان، سمنان. رایانامه: m.valizade@alum.semnan.ac.ir

۲. نویسنده مسئول، دانشیار، بخش زبان و ادبیات عربی، دانشگاه سمنان، سمنان. رایانامه: rmirahmadi@semnan.ac.ir

۳. دانشیار، بخش زبان و ادبیات عربی، دانشگاه سمنان، سمنان. رایانامه: noresideh@semnan.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

یکی از عناصر روایی در رویکرد نشانه‌معناشناسی، نقصان یا بحران معنا است که تحت تأثیر اختلال یا ازبین‌رفتن توانش‌های افعال مؤثر در نظام کنشی شکل می‌گیرد. در واقع، زمانی که افعال مؤثر در نظام کنشی با اختلال یا انهدام روبه‌رو شوند، نقصان معنا شکل می‌گیرد؛ در صورتی که سوژه بتواند توانش‌های افعال مؤثر خود را بازیابی کند، نقصان برطرف می‌شود اما اگر تمام توانش‌ها را از دست دهد دچار فروپاشی می‌شود. مطالعه این فرایند مشخص می‌کند که چگونه توانش‌های افعال مؤثر، در مرکز عملیات روایی قرار گرفته و با ایجاد نقصان، باعث تغییر در کنش‌های موجود می‌شوند و فرایند دگرگونی معنایی را رهبری می‌کنند. داستان ارض البرتقال الحزین، سرشار از افعال مؤثر است که باعث ایجاد نقصان و تغییرات در کنش‌های داستان می‌شود؛ به این صورت که فقدان افعال بنیادین مانند «خواستن» و «توانستن»، پی‌درپی موجب بروز نقصان‌های تازه می‌شود. این زنجیره نقصان‌ها، حرکت روایی را از مسیر هدفمند اولیه منحرف کرده و آن را به سمت بحران و فروپاشی سوق می‌دهد. مقاله حاضر می‌کوشد با روش توصیفی - تحلیلی و با هدف تبیین گفتمان مقاومت در راستای اثبات خیانت جامعه بین‌الملل و رفتارهای دوگانه کشورهای عربی، داستان مذکور را با تکیه بر کارکرد افعال مؤثر، بررسی و تحلیل کند و به بررسی معنای حاصل از شکل‌گیری نقصان‌های متعدد و تأثیر آن بر نظام کنشی موجود بپردازد. با بررسی این داستان مشخص می‌شود که راوی در این داستان، با ورود صهیونیست، توانش‌های افعال مؤثر خود را از دست می‌دهد و در معرض نقصان‌های تحمیلی صهیونیست‌ها قرار می‌گیرد، این نقصان‌های متعدد، باعث می‌شود زنجیره‌ای از کنش‌ها مانند تلاش برای بقا و حفظ هویت، شکل گیرد. هر نقصان، زمینه‌ساز نقصانی جدید می‌شود و راوی به تدریج تمام افعال مؤثر را از دست می‌دهد و دچار فروپاشی می‌شود.

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۶/۲۲

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۷/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۷/۱۸

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۷/۱۸

کلیدواژه‌ها:

نشانه‌معناشناسی،
توانش‌های افعال مؤثر،
نقصان معنا،
غسان کنفانی،
ارض البرتقال الحزین.

استناد: ولی‌زاده پورکانی، مرضیه؛ میراحمدی، سید رضا؛ و نورسیده، علی‌اکبر. (۱۴۰۴). از تخریب خواستن تا فروپاشی؛ درهم‌تنیدگی توانش‌های افعال مؤثر و نقصان معنا در پیش‌برد نظام گفتمان مقاومت در داستان ارض البرتقال الحزین. *ادبیات بادرسی*، ۱۷ (۳۳)، ۱۴۶-۱۲۷.

<http://doi.org/10.22103/JRL.2025.25916.3079>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان.

۱- مقدمه

در رویکرد نشانه‌معناشناسی، زمانی که سوژه با اختلال یا از بین رفتن توانش‌های افعال مؤثر^۱ روبه‌رو شود، نقصان در او شکل می‌گیرد. در این فرایند با سوژه‌ای روبه‌رو هستیم که بدون توانش‌های افعال مؤثر خود، دچار نقصان است و در جهت رفع نقصان و تکامل خود، وارد فرایند کنشی می‌شود و در ادامه با دستیابی یا عدم دستیابی به توانش‌های افعال مؤثر خود، مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. سوژه‌ها در داستان «أرض البرتقال الحزین»، به دلیل حضور صهیونیست، بارها توانش‌های افعال مؤثر خود را از دست می‌دهند و نقصان‌های مختلف فردی تا جمعی بر آنها تحمیل می‌شود. در پژوهش حاضر، با هدف تبیین ادبی گفتمان مقاومت در راستای جهان‌بینی نویسنده که اثبات خیانت جامعه بین‌الملل و رفتارهای دوگانه کشورهای عربی است، داستان پیش رو تحلیل می‌شود.

۱-۱. بیان مسئله

مسئله اصلی پژوهش این است که چگونه اختلال در توانش‌های افعال مؤثر با ایجاد نقصان‌های مختلف و تغییر در کنش‌های موجود در عملیات روایی، فرایند دگرگونی معنایی را رهبری می‌کند؟ جستار حاضر، می‌کوشد که با روش توصیفی - تحلیلی و رویکرد تحلیل نشانه‌معناشناسانه، بررسی درهم‌تنیدگی توانش‌های افعال مؤثر و نقصان را در نظام کنشی داستان‌های مقاومت، امکان‌پذیر کند. به این منظور، در مواجهه با داستان و در جهت بررسی و تحلیل اثر مورد نظر، سیر اختلال و انهدام توانش‌های افعال مؤثر بر شکل‌گیری نقصان‌های متعدد از فردی تا جمعی، مطرح می‌شود. در واقع، از این طریق است که می‌توان به فرایند روایی و معناهای برخاسته از نقصان در سایه کنش‌های انجام شده، پی برد. بدین ترتیب، در ابتدا به مباحث نظری، تعریف نظام کنشی، مفهوم نقصان معنا و افعال مؤثر پرداخته می‌شود سپس توضیح مختصری در مورد داستان *أرض البرتقال الحزین* ذکر می‌گردد و در انتها فرایند گفتمانی داستان با تکیه بر افعال مؤثر نقصان‌های متعدد آن، تحلیل می‌شود. این جستار به دنبال یافتن پاسخ برای پرسش‌های زیر است:

۱. چگونه این داستان با اختلال در توانش‌های افعال مؤثر و ایجاد نقصان‌های متوالی، فرایند روایی را شکل می‌دهد؟
۲. سوژه در داستان «أرض البرتقال الحزین» چگونه با از دست دادن توانش‌های افعال مؤثر خود به فروپاشی می‌رسد و در این مسیر چه مراحل را پشت‌سرمی‌گذارد؟

۱-۲. پیشینه پژوهش

سوژه فلسطینی در حیاتش مراحل مختلفی از جمله: از دست دادن توانش‌های افعال مؤثر، نقصان معنا، فرایند کنشی و فروپاشی را تجربه می‌کند. در ارتباط با هر مفهوم، مقالات ارزشمندی در نشانه‌معناشناسی نگاشته شده‌است که به هر کدام اشاره می‌شود: در مقاله «از کنش‌گری تا ناکنش‌گری: تحلیل نشانه‌معناشناختی فرایند فروپاشی سوژه در آثار نقاشی واقع‌گرای ایران معاصر در دو دهه اخیر» (۱۴۰۱)، نوشته قاسمی و همکاران، رابطه بین ظاهر اثر (سطح بیان) و معنای درونی آن (سطح محتوا) در شکل‌گیری

^۱ «افعال مؤثر همانطور که در شکل‌گیری کارها و اعمال نقش دارند، در تغییر حالت‌ها نیز می‌توانند تأثیرگذار باشند. در روابط پیوستاری و انفصالی که میان سوژه و شیئی ارزشی شکل می‌گیرد، این افعال بیش‌ازپیش، اهمیت خود را نشان می‌دهند. تغییر موقعیت و رفتن از حالتی به حالت دیگر، گاه نیازمند خواستن است و گاه توانستن.» (قاسمی، ۱۳۹۶: ۱۲۱) به عبارتی دیگر، این افعال اگزستانسیالیستی هستند و با تأثیرگذاری بر افعال دیگر به صورت زنجیره‌ای و فرایندی عمل می‌کنند. اینکه سوژه به فاعل بالفعل تبدیل شود نیاز است تا از افعال بایستن، خواستن و توانستن عبور کند و تأثیر بپذیرد.

ناکنش‌گری اجتماعی تحلیل شده‌است. نتایج نشان می‌دهد که هنرمند با استفاده از عناصر دیداری مانند هنجارگریزی و به حاشیه‌راندن سوژه، باعث تضعیف کنش‌مندی و فروپاشی هویت فردی شده‌است.

مقاله «بررسی تطبیقی روایت ادبی و موسیقی: رویکرد نشانه-معناشناختی (مطالعه موردی داستان کوتاه «مارش الغروب» یوسف ادریس)» (۱۴۰۲) نوشته سهرابی و شعیری، با روش توصیفی-تحلیلی به بررسی سه نوع حضور کنشی، تنشی و زیبایی‌شناختی در این روایت می‌پردازد. سوژه در این مرحله از تمام اهداف و برنامه‌های خود عبور می‌کند و بی‌اختیار، آهنگ «سنگ‌ها» را تغییر می‌دهد و موسیقی به جوهر موسیقی تبدیل می‌شود.

مقاله «تخریب‌لنگرهای کنشی معنا: تحلیل تلاطم شوشی در گفتمان ادبی (مطالعه موردی نظام گفتمان ادبی در اثر این سگ می‌خواهد رکسانا را بخورد)» (۱۴۰۰) نوشته علوی‌پور و همکاران، با روش توصیفی-تحلیلی به واکاوی دو نظام گفتمانی کنشی و شوشی در چارچوب نشانه‌معناشناسی می‌پردازد. در این پژوهش نشان داده می‌شود که با فروپاشی تدریجی لنگرهای کنشی و ناتوانی آن‌ها در پیشبرد روایت، فضای گفتمانی به سوی تلاطم شوشی سوق داده می‌شود. در این میان، تعلیق کنش، مکانیکی شدن زمان، گسست پیوندهای روایی و جابه‌جایی ناگهانی عناصر داستانی، زمینه‌ساز تفتیدگی معنا و ناپایداری روایی می‌گردند.

رساله دکتری «تحلیل نشانه‌شناختی اجتماعی داستان‌های کوتاه غسان کفانی بر اساس رویکرد گفتمان‌کاوی هلیدی» (۱۳۹۸) نوشته سمیه صولتی، به مطالعه نشانه‌شناختی اجتماعی داستان‌های موردنظر می‌پردازد. هدف رساله این است که جلوه‌های خلّاقیت غسان کفانی را در کاربست سازه‌های زبانی و القای نگرش‌ها و عواطف انسانی بر مبنای نظریه‌ای استوار، تحلیل کند.

پایان‌نامه کارشناسی ارشد «تحلیل ساختاری شخصیت‌های مجموعه داستان «أرض البرتقال الحزین» غسان کفانی براساس نظریه کنشی گرمس» (۱۳۹۴) توسط شیوه گرمی نوشته شده است. در این پژوهش، الگوی کنشی گرمس در تحلیل شخصیت‌های داستان‌ها سنجیده می‌شود و از نتایج آن این است که داستان‌ها از ساختار روایی منسجمی برخوردار است. اما درهم‌تنیدگی افعال مؤثر و نقصان معنا به‌طور نظام‌مند و خاص در داستان‌های غسان کفانی بررسی نشده‌است.

۱-۳. روش پژوهش

جستار حاضر، می‌کوشد با روش توصیفی-تحلیلی و رویکرد نشانه‌معناشناسانه، بررسی فرایند ازدست‌دادن توانش‌های افعال مؤثر، در پی آن تغییر نقصان‌های متعدّد و تأثیر آن را بر نظام کنشی داستان‌های مقاومت امکان‌پذیر کند. به این منظور، در مواجهه با داستان، در جهت بررسی و تحلیل نظام کنشی اثر مورد نظر، توانش‌های افعال مؤثر و تأثیر آن‌ها بر نقصان معنا مطرح می‌شود، سپس سیر ازدست‌دادن این افعال و ایجاد نقصان‌های متعدّد تا فروپاشی کامل سوژه (از دست‌دادن کامل این افعال) بررسی و تحلیل می‌گردد. افعال مؤثر در این داستان، براساس فرایندهای کنشی داستان ارزیابی می‌شوند و از فعل خواستن شروع می‌شود تا انهدام این فعل؛ و سپس به فعل بایستن پرداخته می‌شود و فعل باور داشتن، متزلزل می‌شود؛ در ادامه فعل توانستن نیز منهدم می‌شود تا سوژه کاملاً دچار فروپاشی گردد.

۲- بحث

۲-۱. توانش‌های افعال مؤثر در نظام کنشی

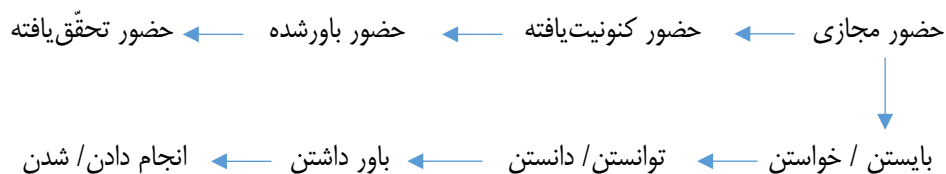
گرمس معتقد بود که روایت‌ها بر پایه روابط معنایی و تقابل‌های دوتایی شکل می‌گیرند و می‌توان آن‌ها را به صورت یک «ساختار کنشی» تحلیل کرد. حضور کنشی را می‌توان از اولین نظام‌های گفتمانی دانست که کنش‌گر در جهت رفع نقصان، طی فرایندی قراردادی و از پیش تعیین شده، وارد کنش می‌شود؛ به عبارتی دیگر «کنش، فرایندی هدفمند است که در آن، کنش‌گر با برنامه‌ای از پیش تعیین شده در مواجهه با دنیای پیرامون خود قرار می‌گیرد.» (رضایی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۳۸) تا هدف او که تغییر وضعیت اولیه به وضعیت ثانویه است، محقق گردد. یکی از عناصر روایی در رویکرد نشانه‌معناشناسی، نقصان یا بحران معنا است که براساس آن، نظام کنشی شکل می‌گیرد. گرمس این اصطلاح را از «پراپ» گرفته‌است، زیرا پراپ، اعمال نادرست را باعث آغاز کنکاشی می‌داند که هدف نهایی‌اش، رفع یک نقصان و اصلاح یک عمل نادرست است. در واقع، نظام کنشی شامل مراحل متوالی و ساختاریافته‌ای است که از نقصان معنا شروع می‌شود. این نقصان، نیاز اولیه‌ای را در کنش‌گر ایجاد می‌کند که منجر به قرارداد بین کنش‌گر و کنش‌گزار، در جهت تحقق فرایند کنشی می‌شود. در ادامه، به میزانی که کنش‌گر این ابژه ارزشی را کسب کند یا از دست دهد، دچار ارزیابی مثبت یا منفی می‌شود.

«در مسیر توسعه حضور کنشی، گرمس و همکارانش به این نکته توجه کردند که لازمه هر کنش، توانستن بر آن کنش است بنابراین یک گرامر وجه‌نما یا افعال مؤثر را نیز تدوین کردند.» (رهنما، ۱۳۹۲: ۱۹) این افعال وجه‌نما عبارتند از: خواستن، بایستن، دانستن، توانستن و باورد داشتن. در نشانه‌معناشناسی و نظریه گرمس، افعال مؤثر، نشان‌دهنده رابطه فاعل با کنش است و در قالب افعال پنج‌گانه بیان می‌شود. در واقع، سوژه برای انجام یک کنش، نیازمند مجموعه‌ای از افعال مؤثرهاست که ترکیب آن‌ها شبکه معنایی و کنشی متن یا گفتمان را می‌سازد.

«در نشانه‌شناسی، کنش‌گران یا به سطح یکسانی از داشتن افعال وجهی می‌رسند که به آن‌ها «سوژه کمال یافته» گفته می‌شود. یا در انجام کنش‌ها، تضاد و ناهماهنگی بین افعال وجهی به وجود می‌آید که آن‌ها را سوژه‌های «درکشمکش» می‌نامند. در سوژه کمال یافته، تمام افعال وجهی، به یک میزان وجود دارند؛ در حالی که در سوژه‌های درکشمکش، افعال وجهی با هم درگیر می‌شوند و تضادی درون سوژه ایجاد می‌گردد؛ برای مثال، خواستن و توانستن را دارد، ولی نباید آن کنش را انجام دهد.» (اطهاری و احمدی، ۱۳۹۶: ۱۶۵)

بدین ترتیب برای دستیابی به وضعیت ثانویه، حضور کنش‌گر ارتباط مستقیمی با افعال وجه‌نما دارد؛ هرکدام از این افعال با اختلال مواجه شوند، دستیابی به ابژه نیز با تأخیر و عدم، روبه‌رو می‌شود.

«برای دستیابی به ابژه، مرحله‌ای از این افعال طی می‌شود، این مراحل به صورت زیر ترسیم می‌شود:

شکل ۱. مراحل شیوه حضور کنشی (شعیری، ۱۳۹۵: ۲۸)

در این طرح‌واره، وجه‌نماهای «خواستن و بایستن» در مرحله قرارداد یا پیمان و میثاق، حاصل می‌شوند. در مرحله توانش، فاعل وجه‌نماهای «توانستن»، دانش چطور انجام دادن را کسب می‌کند و فاعل بالقوه می‌شود. فاعل اکنون آماده است تا وارد مرحله بعدی

که کنش است بشود. در این مرحله، او فاعل بالفعل است. وجه‌نمای باورداشتن، پاره‌گفتارهای میانی را هدایت می‌کند. (شعیری و همکاران، ۱۴۰۲: ۳۵۳)

بنابراین، افعال وجه‌نما مراحل مختلف سیر کنش را شکل می‌دهد. فاعل از میل و الزام آغاز می‌کند، با کسب توانایی به فاعل بالقوه تبدیل می‌شود، و در نهایت با ورود به عمل، به فاعل بالفعل تبدیل می‌گردد؛ در این میان، باورداشتن فرایند را هدایت می‌کند. زمانی که این افعال دچار اختلال یا انهدام شود، نقصان شکل می‌گیرد.

۲-۲. نقصان معنا

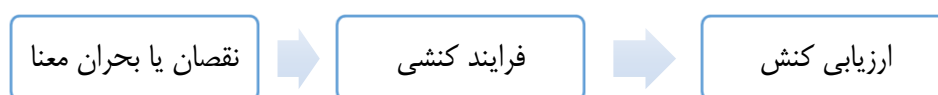
«اصطلاح نقصان معنا، بیانگر وضعیتی از گسست بین یک کنش‌گر و یک ارزش است. در حالت انتزاعی این مسئله به شکل زیر به‌نمایش درمی‌آید:

شکل ۱. گسست بین کنش‌گر و ارزش

وضعیت نقصان یا همان احساس فقدان، احساس چیزی گمشده است که مکرراً محرکی برای برنامه‌روایی جهانی شناخته شده تحت عنوان کنکاش روایی است. بیشتر داستان‌ها و در واقع اعمال انسانی، به‌طور عام از یک نقصان یا عدم رضایت‌مندی اساسی از جهان ناشی می‌شود. فقدان به واسطه یک دگرگونی که پیوند بین کنش‌گر و ارزش را باعث می‌شود، حذف می‌شود. این دگرگونی از طریق ورود به تنش تحقق پیدا می‌کند. (شعیری و همکاران، ۱۴۰۲: ۳۴۱)

فرایند نظام روایی کنشی که براساس نقصان شکل می‌گیرد، به این صورت است:

شکل ۲. نظام روایی کنشی (شعیری، ۱۳۹۵: ۲۹)

با توجه به این نمودار، در نظام روایی کنش‌محور، مرحله «نقصان» یا «بحران معنا» نقطه آغاز تغییرات در زندگی کنش‌گران است؛ لحظه‌ای که تعادل اولیه، شکسته می‌شود و کنش‌ها برای جبران این نقصان شکل می‌گیرند. بنابراین حضور کنشی، سیر روایی است که کنش‌گر تحت تأثیر نقصان موجود، در قالب برنامه و هدف، درون زمان و مکان تقویمی و کمی جابه‌جا می‌شود و از وضعیت ابتدایی به وضعیت نهایی تغییر حالت می‌دهد. هدف آن دستیابی به ارزش است. ارزش شکل گرفته در این نوع از گفتمان، ارزش بیرونی است که علت تغییر وضعیت زمانی و مکانی سوژه است. «منظور ما از بیان این نوع از ارزش این است که اُبژه‌های ارزشی شناخته‌شده، در قالب منطقی شناختی باشد. تصاحب این نوع از ارزش، کنش‌گر را از درون دگرگون نمی‌کند.» (همان، ۱۳۹۵: ۲۱)

در این نوع از نظام، ارزش منحصر بر هویت‌های همگانی و مورد تأیید جامعه، باقی می‌ماند و تأثیر این ارزش‌های بیرونی را بر هویت درونی فرد مشخص نمی‌کند.

اختلال یا انهدام در توانش‌های افعال مؤثر ← نقصان یا بحران معنا ← فرایند کنشی ← مالکیت یا تصاحب
ابژه‌ارزشی ← ارزش بیرونی.

شکل ۳. فرایند کنشی با رویکرد ارزش بیرونی

در این نمودار، اختلال در توانش‌های افعال مؤثر، باعث ایجاد نقصان می‌شوند؛ نقصان یا بحران معنا، کنش‌گر را به حرکت وامی‌دارد و آغازگر فرایند کنشی می‌شود. این فرایند با هدف تصاحب یا بازپس‌گیری ابژه‌ارزشی شکل می‌گیرد که از دست‌رفته است.

۲-۳. فرایند تخریب خواستن تا فروپاشی در نظام کنشی داستان *أرض البرتقال الحزین*

داستان «*أرض البرتقال الحزین*» نوشته‌ی غسان کنفانی؛ روایتگر فروپاشی ساختار اجتماعی فلسطین، خیانت جامعه‌ی بین‌الملل و رفتارهای دوگانه‌ی کشورهای عربی در سال‌های ۱۹۴۸-۱۹۶۷ میلادی است. کنفانی در این داستان، کوچ دسته‌جمعی فلسطینیان را از مکانی ناامن به مکانی بی‌رحم‌تر و تلخ‌تر از مکان قبل، به تصویر می‌کشد. در داستان‌های او، ویژگی‌های «نکبت» یا همان فاجعه‌ی فلسطین که شامل بیرون‌راندن صدها هزار فلسطینی و آواره‌شدن دائمی بسیاری از مردم فلسطین است، به‌خوبی به‌نمایش گذاشته‌شده که تمام جزئیات زندگی نسل‌های زنان و مردان فلسطینی را در خود جای‌داده‌است. این فقدان و آوارگی از وطن، همان‌طور که در این داستان‌ها مشخص است، یک حالت استثنایی در ادبیات فلسطین نیست بلکه در هر خانه از خانه‌های فلسطینی وجود دارد.

راوی داستان، یک کودک فلسطینی است که بعد از اشغال سرزمینش توسط صهیونیست، دچار سفر دردناکی از کودکی به بزرگسالی می‌شود؛ او که داستان را با چشم‌اندازی کودکانه از سفر به عکا، به عنوان مسافرتی دور از مدرسه آغاز می‌کند؛ به تدریج و در مواجهه با واقعیت‌های آوارگی، به درک تکامل‌یافته‌تری از جهان دست می‌یابد. کودکی که در ابتدا تنها نگرانی‌اش فرار از مدرسه بود، به بزرگسالی دغدغه‌مند تبدیل می‌شود که گرسنگی را تحمل می‌کند تا پدر از پافتاده را بیشتر نیازارد. به علت اجبار به مهاجرت توسط صهیونیست، تغییر مکان و زمان بارها به او تحمیل می‌شود به‌گونه‌ای که به بحران بی‌مکانی و بی‌زمانی دچار می‌شود. راوی و خانواده‌اش به عنوان نمادی از تمام فلسطینیان، در مواجهه با اشغال فلسطین به نقصان‌های متعددی دچار می‌گردند که بر ایجاد و تحوّل کنش‌های بعدی، مؤثر هستند. «این روایت، داستان زندگی خود غسان کنفانی است که بعد از مهاجرت به سرزمین لبنان، خانواده‌ی وی با آن مواجه شدند.» (حمود، ۲۰۰۵: ۷)

محور اصلی روایت، بحران‌های متعدّد کودک است که از شرایط سیاسی و اجتماعی زمانه‌اش نشأت می‌گیرد. راوی در این داستان، ابژه‌ای است که توانش‌های افعال مؤثر، توسط صهیونیست از او سلب می‌شود و به ایجاد نقصان‌های متعدّد، منجر می‌شود. این نقصان‌ها توسط صهیونیست بر او تحمیل می‌شود و باعث می‌شوند فرایندهای کنشی متعدّد در داستان شکل گیرد؛ از جمله: تلاش‌های بی‌وقفه‌ای برای زنده‌ماندن، حفظ امید، و مقابله با ازدست‌دادن وطن و هویت. در واقع، هرکنش به شکل زنجیره‌ای ادامه می‌یابد، نقصان‌های مختلف سبب تقویت و پیوستاری این زنجیره می‌شوند و هرکدام نقصانی بر شروع نقصان دیگر محسوب می‌شوند؛ و درانتهای داستان، راوی از کودکی بی‌دغدغه با خانواده‌ای منسجم و شاد، به بزرگسالی دغدغه‌مند همراه با خانواده‌ای ازهم‌گسسته و غمگین تبدیل می‌شود. این تغییر، تنها سرنوشت یک کودک نیست بلکه نمادی از کودکان جنگ‌زده‌ای است که معصومیت کودکانه خود را فراموش می‌کنند و زود هنگام وارد دنیای بزرگسالی دردناکی می‌شوند. در ادامه، فرایند تغییر نقصان در «داستان *أرض البرتقال الحزین*» و تأثیر آن بر نظام کنشی، بررسی و تحلیل می‌گردد؛ این داستان به زنجیره‌های متعدّد از تلاش‌های کنش‌گران در جهت به‌دست‌آوردن توانش‌های افعال مؤثر و از بین بردن نقصان‌های مختلف، تقسیم می‌شود و بر اساس آن، سیر روایت بررسی می‌گردد؛ بدین ترتیب، فرایند تحوّل معنا براساس فقدان توانش‌های افعال مؤثر و نقصان‌های بی‌شمار سوژه، در سطوح مختلف روایت (از فردی تا جمعی) واکاوی می‌شود:

۲-۳-۱. انهدام فعل خواستن و شروع نقصان

راوی داستان، عَسَّان کنفانی، روایت خود را با عنصر مکان آغاز می‌کند و انتقال سوژه‌ها را از مکان (یافا) به مکانی دیگر (عکا) به تصویر می‌کشد. تمامی مکان‌ها در این داستان، با نوعی از نقصان همراه است که باعث می‌شود فرایند روایی شکل گیرد. در هر نقصان، یکی از افعال مؤثر نیز کم‌رنگ شده و یا از بین می‌رود.

«عِنْدَمَا خَرَجْنَا مِنْ يَافَا إِلَى عَكَا لَمْ يَكُنْ فِي ذَلِكَ أَيَّةَ مَأْسَاةٍ.. كُنَّا كَمَنْ يَخْرُجُ كُلَّ عَامٍ لِيَمْضِيَ أَيَّامَ الْعِيدِ فِي مَدِينَةِ غَيْرِ مَدِينَتِهِ. وَمَرَّتْ أَيَّامُنَا فِي عَكَا مُرُورًا عَادِيًّا لَا غَرَابَةَ فِيهِ، بَلْ رُبَّمَا كُنْتُ لِصَغَرِي وَقْتِذَاكَ أَسْتَمْتَعُ بِتِلْكَ الْأَيَّامِ لِأَنَّهَا حَالَتٌ دُونِي وَدُونَ الذَّهَابِ إِلَى الْمَدْرَسَةِ...» (کنفانی، ۱۹۶۲: ۸۳).

ترجمه: «هنگامی که از یافا به عکا رفتیم، هیچ فاجعه‌ای در کار نبود. مثل کسانی بودیم که هر سال برای گذراندن روزهای عید به شهری غیر از شهر خودشان می‌روند. روزهایمان در عکا به صورت عادی و بدون هیچ چیز عجیبی سپری شد. شاید به خاطر خردسالی‌ام در آن زمان، از آن روزها لذت می‌بردم، چون مانع رفتنم به مدرسه می‌شدند...»

با عبارت «وَمَرَّتْ أَيَّامُنَا فِي عَكَا مُرُورًا عَادِيًّا لَا غَرَابَةَ فِيهِ» فضای گفتمانی، از مسافرت با قصد گذراندن تعطیلات خارج می‌شود و به موضوعی روزمره تبدیل می‌شود. در این پاره‌گفتار، راوی ساختارهایی برای ذهن مخاطب تعریف می‌کند و با ارائه توصیفات از مکان دوم (عکا) (لا غَرَابَةَ فِيهِ، عَادِيًّا) ساختارهای سازماندهی شده ذهن مخاطب را درهم می‌شکند تا نشان دهد، هرآنچه به او به‌عنوان یک فلسطینی مربوط است، بعد از حمله صهیونیست تغییر شکل داده و با مکان‌های دیگر، متفاوت است. گویا مسافرت نیز برای این افراد صرفاً نقل مکان است و مانند کشورهای دور از جنگ، جنبه تجملاتی و لذت‌یابی ندارد.

در ابتدا، این جابه‌جایی به عنوان رویدادی عادی و حتی خوشایند برای راوی جلوه می‌کند، گویی سفری ساده و بی‌دغدغه است. شخصیت‌ها در وضعیتی از تعادل ظاهری، به‌سرمی‌برند و هیچ نشانه‌ای از آشوب آینده به چشم نمی‌آید اما این تعادل اولیه، به تدریج و با شروع حمله بزرگ به عکا فرومی‌ریزد:

«فَفِي لَيْلَةٍ الْهُجُومِ عَلَى عَكَا، بَدَأَتْ تَتَوَضَّحُ الصُّورَةُ أَكْثَرَ فَاكْثَرَ، وَمَضَتْ تِلْكَ اللَّيْلَةُ قَاسِيَةً مُرَّةً، بَيْنَ وُجُوهِ الرِّجَالِ، وَبَيْنَ أَدْعِيَةِ النِّسْوَةِ» (کنفانی، ۱۹۶۲: ۸۳).

ترجمه: «در شب حمله به عکا، تصویر به تدریج روشن‌تر شد و آن شب، شبی سخت و تلخ بود، میان سکوت سنگین مردان و دعوای زنان»

بحران به‌طور ناگهانی پدیدار می‌شود و زندگی شخصیت‌ها را دگرگون می‌کند. لحظه‌ای که خانواده، ناخواسته، به ترک خانه مجبور می‌شوند و با عجله وسایل خود را در کامیون می‌ریزند، تغییر گفتمان از فعل خواستن به تهدید آن و شکل‌گیری نقصان را نشان می‌دهد؛ نقصانی که نه تنها در ازدست‌دادن خانه، بلکه در ازدست‌دادن احساس امنیت و تعلقات گذشته، ریشه دارد که هیچ‌کدام در اختیار او نیست؛ به این ترتیب، روایت کنفانی نه تنها جابه‌جایی فیزیکی از یافا به عکا، بلکه انتقال از آرامش به بحران و از امید به یأس را به تصویر می‌کشد و فرایندی گفتمانی را رقم می‌زند. هسته مرکزی این فرایند «عبور از شهر خود برای گذراندن تعطیلات و نمود فعل خواستن» است که نشان‌دهنده زندگی ایدئال است؛ اما کلمه «كَمَنْ» در عبارت «كُنَّا كَمَنْ يَخْرُجُ كُلَّ عَامٍ لِيَمْضِيَ أَيَّامَ الْعِيدِ فِي مَدِينَةِ غَيْرِ مَدِينَتِهِ» باعث تغییری اساسی در ساختار روایت می‌شود، این تغییر که در یک حرف «ک» نمود دارد، ما را با تغییر شرایط مفهومی و محتوایی نیز مواجه می‌سازد و نشان‌دهنده نوعی نقصان نهفته در داستان است که می‌تواند اولین و شاید عمیق‌ترین سطح نقصان و نخواستن، ازدست‌رفتن سرزمین مادری باشد.

اخراج از وطن ← تهدید فعل خواستن ← نقصان اولیه ← تغییر مکان از یافا به عکا ← سردرگمی

شکل ۴. الگوی تغییر نقصان اولیه در داستان «أرض البرتقال الحزین»

در این الگو، اخراج‌شدن راوی از وطن، فعل خواستن در او مورد تهدید قرار می‌گیرد و باعث شکل‌گیری نقصان در او می‌شود؛ اما روند داستان، در این مقدار از نقصان باقی‌نمی‌ماند؛ بلکه با تغییر مکان از یافا به عکا، نقصان سردرگمی نیز به آن افزوده می‌شود.

در این حالت، کنش‌گر در وضعیت نقصان معنا قرار می‌گیرد. کنش‌گر با ازدست‌دادن امنیتی که در آن قرار دارد (نقصان معنا) به شوش‌گری تبدیل می‌شود که در بحران است و خواستن خود را ازدست‌داده‌است. او از طریق فعل افعال مؤثر دانستن می‌داند که برای عبور از این بحران، به‌ناچار باید از مکان کنونی گذر کند؛ به این امید که به‌واسطه کنش، شوش (بی‌نظمی و آشفتگی) او برطرف شود. بنابراین فعل دانستن همچنان به قوت خود باقیست و درتهاجم بیگانه از بین نرفته‌است.

۲-۳-۲. انهدام فعل بایستن

بایستن آشکاری که در پاسخ به نقصان (خروج از وطن) وجود دارد، باعث می‌شود که خانواده در شب حمله بزرگ به عکا تصمیم‌بگیرند فرار کنند. جمع‌آوری سریع وسایل و سوارشدن بر کامیون، اولین واکنش عملی به فروپاشی خواستن و شروع بایستن است. حضور یک بایستن، باعث نابودی بایستن دیگر می‌شود؛ زمانی که بایستن ترک عکا توسط صهیونیست حاکم شود، بایستن تعلق به وطن منهدم می‌شود.

این مرحله با سردرگمی، شتاب و وحشتی همراه است که بر فضای روایت، سایه انداخته و افراد را به ترک وطن وادار می‌کند:

«وَفِي الصَّبَاحِ، سَاعَةً انْسَحَبَ الْيَهُودُ مَتَوَعَّدِينَ، كَانَتْ سَيَّارَةٌ كَبِيرَةٌ تَقْفُ فِي بَابِ دَارِنَا. وَكَانَتْ مَجْمُوعَةً بَسِيطَةً مِنْ أَشْيَاءِ النُّومِ تُقَدَّفُ إِلَيْهَا مِنْ هُنَا وَهُنَاكَ بِحَرَكَاتٍ سَرِيعَةٍ مَحْمُومَةٍ. كُنْتُ أَقْفُ مَتَكَنًّا بِظَهْرِي عَلَى حَائِطِ الْبَيْتِ الْعَتِيقِ، عِنْدَمَا رَأَيْتُ أُمَّكَ تَصْعَدُ إِلَى السَّيَّارَةِ، ثُمَّ خَالَتِكَ، ثُمَّ الصَّغَارَ. وَأَخَذَ أَبُوكَ يَقْدِفُ بِكَ وَيَاخُوتَكَ إِلَى السَّيَّارَةِ، وَفَوْقَ الْأَمْتَعَةِ. ثُمَّ انْتَشَلَنِي مِنْ زَاوِيَتِي وَرَفَعَنِي فَوْقَ رَأْسِهِ إِلَى الْقَفْصِ الْحَدِيدِ فِي سَقْفِ غُرْفَةِ السَّائِقِ، حَيْثُ وَجَدْتُ أُخِي رِيَاضَ جَالِسًا بِمَدْوَى. وَقَبْلَ أَنْ أَتَيْتُ نَفْسِي فِي وَضْعٍ مَلَائِمٍ، كَانَتْ السَّيَّارَةُ قَدْ تَحَرَّكَتْ، وَكَانَتْ عَكَّا الْحَبِيبَةُ تَخْتَفِي شَيْئًا فَشَيْئًا فِي مَنْرَجَاتِ الطَّرِيقِ الصَّاعِدَةِ إِلَى رَأْسِ النَّاقُورَةِ...» (کنفانی، ۱۹۶۲: ۸۳-۸۴).

ترجمه: «صبح‌گاه، هنگامی که یهودیان با تهدید عقب‌نشینی کردند، کامیونی بزرگ درمقابل در خانه‌مان ایستاده بود. مجموعه‌ای ساده از وسایل خواب با حرکاتی سریع و پرهیجان از این سو و آن سو به داخل آن پرتاب می‌شد. من با تکیه به دیوار خانه قدیمی ایستاده بودم که دیدم مادرت سوار کامیون شد، سپس خاله‌ات و بعد بچه‌ها. پدرت، تو و برادرانت را به داخل کامیون، روی بارها پرتاب کرد. سپس مرا از گوشه جدا کرد و بالای سرش بلند کرد و در قفس آهنی روی سقف کابین راننده گذاشت، جایی که برادرم ریاض را دیدم که آرام نشسته بود. پیش از آنکه بتوانم خودم را در جای مناسبی ثابت کنم، کامیون به‌راه افتاده بود و عکای محبوب، کم‌کم در پیچ‌وخم‌های جاده‌های شیب‌دار به‌سوی رأس‌الناقوره محو می‌شد...».

در این گفتار، راوی داستان که کنش‌گر اصلی است، دارای ابژه ارزشی امنیت است. این ابژه از طریق فرایند کنشی ورود صهیونیست‌ها که به‌عنوان عنصری خارجی و نیرویی برتر عمل می‌کنند، از دست می‌رود. معمولاً روایت‌های فلسطینی با برنامه‌های کنشی از پیش تعیین‌شده آغاز می‌شوند؛ اما با ورود سیاست و اختلافات داخلی و ملی، کارکرد افعال مؤثر آن‌ها، دچار تغییر شده و به‌سمت شوشی (بی‌نظمی و آشفتگی) میل می‌کند. به عبارت دیگر، این روایت‌ها در ابتدا با اهداف مشخص و برنامه‌مند پیش می‌روند؛ اما با دخالت سیاست و تنش‌های اجتماعی، از مسیر اصلی خود فاصله گرفته و دچار آشفتگی می‌شوند.

۲-۳-۳. استمرار در انهدام بایستن و تهدید فعل توانستن

مسیر مهاجرت به سمت لبنان، مرحله دیگری از این فرایند است. خانواده در این مسیر، نه تنها با ازدست دادن خانه و شهر خود روبه‌رو می‌شوند، بلکه باید از مرزها عبور کنند و امنیت خود را تضمین کنند. صحنه‌ای که پدر و دیگر مردان، سلاح‌هایشان را به پلیس تحویل می‌دهند، نشان‌دهنده پذیرش باجبار و تسلیم در برابر وضعیت است؛ کنشی که بیش از هر چیز برای محافظت از خانواده و ادامه زندگی صورت می‌گیرد و افعال مؤثر توانستن، او را در معرض تهدید - و نه از بین بردن کامل - قرار می‌دهد:

«في رأس الناقورة.. وَقَفْتُ سيارتُنَا بجانب سياراتٍ كثيرة... وَبَدَأَ الرِّجَالُ يُسَلِّمُونَ أَسْلِحَتَهُمْ إِلَى رِجَالِ الشَّرْطَةِ الْوَاقِفِينَ لِهَذَا الْغَرَضِ... وَعِنْدَمَا أَتَى دُورُنَا، وَرَأَيْتُ الْبِنَادِقَ وَالرِّشَاشَاتِ مُلْقَاةً عَلَى الطَّوَالِةِ... وَرَأَيْتُ صَفَّ السِّيَارَاتِ الْكَبِيرَةِ يَدْخُلُ لِبْنَانَ طَآوِيًا مَعَارِجَ طَرَفَاتِهَا مُعَمَّنًا فِي الْبُعْدِ عَنِ أَرْضِ الْبَرْتِقَالِ... أَخَذْتُ أَنَا الْآخَرَ، أَبْكَي بِنَشِيحٍ حَادٍ... كَانَتْ أُمَّكَ مَا زَالَتْ تَنْظُرُ إِلَى الْبَرْتِقَالَةِ بِصَمْتٍ... وَكَانَتْ تَلْمَعُ فِي عَيْنِي أَيْبِكَ كُلِّ أَشْجَارِ الْبَرْتِقَالِ الَّتِي تَرَكَهَا لِلْيَهُودِ... كُلِّ أَشْجَارِ الْبَرْتِقَالِ النَّظِيفِ الَّتِي اشْتَرَاهَا شَجَرَةً شَجَرَةً، كُلِّهَا كَانَتْ تَرْتَسِمُ فِي وَجْهِهِ... وَتَرْتَسِمُ لَمَاعَةً فِي دُمُوعٍ لَمْ يَتِمَّا لَكُنْهَا أَمَامَ ضَابِطِ الْمَخْفِرِ» (کنفانی، ۱۹۶۲: ۸۵).

ترجمه: «در رأس الناقوره، ماشین ما در کنار ماشین‌های بسیار دیگری توقف کرد... مردان شروع به تحویل دادن سلاح‌هایشان به مأموران پلیسی کردند که برای این منظور ایستاده بودند... وقتی نوبت ما رسید و تفنگ‌ها و مسلسل‌ها را دیدم که روی میز پرتاب شده‌اند... و ردیف کامیون‌ها را دیدم که وارد لبنان می‌شوند، پیچ‌وخم جاده‌هایش را طی می‌کنند و از سرزمین پرتقال، دور و دورتر می‌شوند... من هم شروع به گریه‌ای تند و پرسوز کردم... مادرت هنوز در سکوت به پرتقال‌ها خیره شده بود... و در چشمان پدرت، همه درختان پرتقالی که برای یهودیان ترک کرده بود، می‌درخشیدند... همه درختان پرتقال تمیزی که درخت به درخت خریده بود، همگی در چهره‌اش نقش‌بسته بودند... و در اشک‌هایی که نتوانست جلوی افسر پاسگاه مهارشان کند، درخشان شده بودند.»

تمام هویت فلسطینیان در سرزمین آنها خلاصه شده‌است. هویت فلسطینی‌ها به‌طور عمیقی با زمین و سرزمینشان گره خورده‌است؛ زمینی که نه تنها منبع معیشت، بلکه نماد تاریخ، فرهنگ و مقاومت آنهاست؛ اما با ورود ضد کنش‌گر (صهیونیست) که نیرویی برتر است، فلسطینی‌ها از موقعیت کنش‌گران فعال در سرزمین خود، به ناکنش‌گرانی تبدیل می‌شوند که کنترل خود را بر زمین و زندگی روزمره‌شان از دست می‌دهند. این تغییر، آنها را در موقعیتی قرار می‌دهد که مجبور به بازتعریف هویت و کنش‌های خود در شرایط جدید هستند. تمامی لوازم هویت پیشین او - پرتقال (نماد زمین، کشاورزی و ریشه‌های تاریخی) و اسلحه (نماد مقاومت و دفاع از خود) - از آنها گرفته می‌شود. تا هویت جدیدی به آنها تحمیل شود که آنها را از گذشته‌شان دور می‌کند؛ اما آنها با اتکا به افعال دانستن، توانستن و خصوصاً باور داشتن که برایشان باقی مانده‌است به بازگشت به وطن امیدوارند و تلاش می‌کنند. در صیدا، عمو با تصاحب خانه‌ای که خانواده‌ای یهودی در آن ساکن است، نقشی فعال در فرایند افعال مؤثر بازی می‌کند. ورود به این خانه و بیرون راندن ساکنان قبلی، عملی خشونت‌آمیز و در عین حال درمانده است که نشان‌دهنده مبارزه برای حفظ بقا در شرایطی بحرانی است:

«لم یکن عمک یؤمنُ كثيراً بالأخلاق، ولكنه عندما وجدَ نفسه على الرصيف، مثلنا، لم يعد يؤمنُ إطلاقاً... وبم وجهه شطر بيت تسكنه عائلة يهودية، وفتح بابه، وألقى بأمته فيه، وأشار لهم بوجهه المکور قائلاً بلسان فصيح: اذهبوا إلى فلسطين... من المؤكد أنهم لم يذهبوا لفلسطين، ولكنهم خافوا من يأسه فذهبوا إلى العرفة المجاورة وتركوه ينعم بالسقف والبلاط... لقد قادنا عمك إلى غرفته تلك.. وكدسنا فيها مع أمته وأهله، وفي الليل نمنا على الأرض فامتألت بأجسادنا الصغيرة، والتحفنا بمعاطف الرجال» (کنفانی، ۱۹۶۲: ۸۷).

ترجمه: «عمویت چندان به اخلاقیات باور نداشت، اما وقتی خودش را مثل ما روی پیاده‌رو یافت، دیگر به هیچ چیز باور نداشت... رویش را به سمت خانه‌ای که خانواده‌ای یهودی در آن ساکن بودند، برگرداند، در را باز کرد، وسایلش را داخل انداخت و با چهره‌ای عبوس و به زبانی فصیح به آنها اشاره کرد و گفت: به فلسطین بروید... مطمئناً آنها به فلسطین نرفتند، اما از ناامیدی او ترسیدند و به اتاق کناری رفتند و گذاشتند او از سقف و کاشی‌های خانه لذت ببرد... عمویت ما را به همان اتاق برد... و ما را با وسایل و خانواده‌اش در آنجا انباشته کرد، و شب‌هنگام روی زمین خوابیدیم، زمین پر شد از بدن‌های کوچک ما، و خودمان را با کت‌های مردانه پوشانیدیم.»

عبارت «اذهبوا إلى فلسطین»، نشان‌دهنده جایگاه معکوس یهودیان و فلسطینیان است. فلسطینیانی که باید در شهر و سرزمین خود زندگی کنند، اکنون در شهری سکنی‌گزیده‌اند که مملو از یهودیان است. این جایگاه معکوس، نه تنها موقعیت جغرافیایی، بلکه موقعیت هویتی و اجتماعی آنها را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. فلسطینیان که زمانی صاحب زمین و هویت بودند، اکنون در سرزمین خود به دیگری تبدیل شده‌اند و به زندگی در شرایطی تحمیلی و دور از ریشه‌های خود مجبور هستند.

توانش و فروپاشی هویت، هسته مرکزی این پاره‌گفتار را تشکیل می‌دهد و روایتی از تجربه فلسطینیان ارائه می‌کند.

در این پاره‌گفتار، راوی با استفاده از صحنه‌سازی، تصویری از شخصیت فلسطینیان ترسیم می‌کند که به مهاجرت، مجبور شده‌اند. این فلسطینیان، حتی در شرایطی که فاقد اسلحه و ابزارهای مادی مقاومت هستند، توانش و ظرفیت درونی کافی برای مقابله با یهودیان را دارند. این توانش درونی (فعل توانستن) نه تنها به آنها قدرت مقاومت می‌دهد، بلکه باعث می‌شود روایت و کنش‌های روایی به جلو حرکت کنند و داستان پیشرفت کند. با این حال، ممکن است این توانش متزلزل شود سپس هویت فلسطینیان نیز دچار آشفتگی می‌شود. شرایط سخت جنگ و اشغال، هویت آنها را درهم می‌ریزد و باعث می‌شود رفتارهایی از خود نشان دهند که در شرایط عادی، دور از شأن و شخصیت آنهاست. در این وضعیت، حتی نزدیکان خود را به‌عنوان «دیگری» یا «بیگانه» می‌بینند تا بتوانند خود را از مصائب جنگ نجات دهند.

۲-۳-۴. تزلزل در فعل باور داشتن و نقصان معنوی و عاطفی

نقصان معنوی که در داستان به‌خوبی نمود یافته، از تزلزل باورهای مذهبی نشأت گرفته‌است:

«بل إننی أنا أيضاً، الطفلُ الذي نشأ في مدرسةٍ دينيةٍ متعصبةٍ كنتُ ساعتذاك أشكُّ في أنَّ هذا الله يريدُ أن يُسعدَ البشرَ حقيقةً... وكنْتُ أشكُّ في أنَّ هذا الله يسمعُ كلَّ شيءٍ... ویری كلَّ شيءٍ... إنَّ الصَّوْرَ المَلوَّنةَ التي كانتُ توذِّعُ علینا في كنيسةِ المدرسةِ، والتي كانتُ تمثِّلُ الربَّ يشفقُ علی الأطفالِ ویتسمُّ فی وجوههم، بدتُ هذه الصَّوْرُ كأنَّما هی الأخری أكذوبةٌ من أكاذیبِ الذین یفتحون مدارسَ محافظَةً كي یقبضوا أقساطاً أكثر... وأننا نحنُ اللاجئین البشرَ، القاعدین علی الرصیفِ منتظرین قدرأً جدیداً یحملُ حلاً ما...» (کنفانی، ۱۹۶۲: ۸۶).

ترجمه: «اما حتی من هم، کودکی که در یک مدرسه مذهبی متعصب بزرگ شده‌بودم، در آن زمان شک‌داشتم که این خدا واقعاً بخواهد انسان‌ها را خوشبخت کند... و شک‌داشتم که آیا این خدا همه چیز را می‌شنود و همه چیز را می‌بیند... آن تصاویر رنگی که در کلیسای مدرسه بینمان پخش می‌کردند و نشان می‌دادند خداوند با ترحم به کودکان نگاه می‌کند و به آنها لبخند می‌زند، این تصاویر هم مانند دروغی دیگر از کسانی به‌نظر می‌رسیدند که مدارس محافظه‌کار، بازمی‌کنند تا پول بیشتری از خانواده‌ها بگیرند... و ما، آوارگان انسانی، که روی پیاده‌رو نشسته‌بودیم و منتظر سرنوشت تازه‌ای بودیم که شاید راه‌حلی بیاورد...».

راوی که کودکی پرورش‌یافته در قالب مذهبی است، در مواجهه با رنج و بی‌عدالتی، به وجود خدایی که به انسان‌ها رحم می‌کند، شک می‌کند. او احساس می‌کند خداوند نیز فلسطین را ترک کرده و خود به آواره‌ای، تبدیل شده‌است. او در این مرحله از زندگی، فعل

افعال مؤثر باورداشتن خود را نیز از دست می‌دهد. در ادامه مفهوم عشق در خانواده - که یکی از باورهای سوژه است - نیز متزلزل می‌شود:

«ثم طلبت أمك من أبيك أن يبحثَ عن عملي ما، أو فلنرجعُ إلى البرتقال... ولكن أباك صاحَ في وجهها بصوتٍ يرتجفُ بالنقمة.. فسكتت.. كانتُ مشاكلنا العائلية قد بدأت... والعائلة السعيدة المتماسكة خلفناها مع الأرضِ والسكنِ والشهداء...» (کنفانی، ۱۹۶۲: ۸۸).

ترجمه: «سپس مادرت از پدرت خواست که دنبال کار بگردد، یا برگردیم به سرزمین پرتقال... اما پدرت با صدایی لرزان از خشم بر سرش فریاد کشید. مادرت ساکت شد... مشکلات خانوادگی ما تازه شروع شده بود... و آن خانواده خوشبخت و یکپارچه را پشت سر گذاشته بودیم همراه با زمین‌هایمان، خانه‌مان و شهیدانمان.»

مهاجرت اجباری، خانواده‌ی راوی را نه تنها از وطن و عقاید دینی خود بلکه از همبستگی عاطفی پیشین نیز جدای می‌کند. پدر و مادر که پیش‌تر نمادهای حمایت و عشق بودند، در مواجهه با بحران به سایه‌هایی از خشم، افسردگی و یأس تبدیل می‌شوند. غسان کنفانی در این باره می‌گوید: «خانواده‌ام دیگر از اصول راستین طبقاتی‌اش فاصله گرفته بود و وضعیت فعلی با گذشته به کلی فرق داشت و لاجرم فرزندان می‌بایست تاوان این تفاوت وضعیت میان (گذشته و حال) را پس می‌دادیم و به تبع آن رابطه‌ام (با افراد هم‌سطح اجتماعی‌ام) بیش و پیش از یک رابطه‌ی دوستانه، به یک رابطه‌ی دشمن‌ستیزانه شبیه بود.» (عباس و همکاران، ۱۹۷۴: ۱۴۶) صحنه‌ای که مادر از پدر می‌خواهد برای بازگشت به وطن یا یافتن کاری تلاش کند و پدر با درماندگی فریادمی‌زند، نشان‌دهنده گسست عاطفی میان اعضای خانواده است.

۲-۳-۵. کنش در جهت احیای توانستن، باورداشتن

کنش دیگری که در ادامه رخ می‌دهد، تلاش پدر برای حفظ خانواده، هویت و جایگاه کنونی در جهت دستیابی به فعل توانستن در راستای هدف بزرگ‌تر (فلسطین) و بازگشت به آن است.

این وضعیت در عبارات زیر توصیف شده است:

«لم أدرِ من أين أتى أبوك بالنقود.. إنني أعرفُ أنه قد باعَ الذهبَ الذي اشتراهُ لأُمك يومَ كان يريدها أن تسعدَ وأن تفخرَ بأُمتنا زوجة.. ولكن ذلك الذهبَ لم يأتِ بالشيء الكثيرِ القادرِ على حلِّ مشاكلنا، فكان لا بدَّ من مصدرٍ آخر. هل استدانَ شيئاً؟ هل باعَ شيئاً آخرَ أخرجهُ معه دون أن نراه؟ إنني لا أدري، ولكنني أذكرُ أننا قد انتقلنا إلى قريةٍ في ضواحي صيدا.. وهناك قعدَ أبوك على الشرفَةِ الصخريةِ العاليةِ يتسَمُّ لأولِ مرة.. ومنتظرٌ يومَ الخامسِ عشرَ من أيارَ كي يعودَ في أعقابِ الجيوشِ الظافرة...» (کنفانی، ۱۹۶۲: ۸۸).

ترجمه: «نمی‌دانم پدرت از کجا پول آورده بود... می‌دانم که طلایی را که برای مادرت خریده بود، فروخت؛ روزی که می‌خواست او را خوشحال کند و به خود ببالد که همسرش است... اما آن طلا مبلغ زیادی نبود که بتواند مشکلاتمان را حل کند، پس باید منبع دیگری وجود می‌داشت. آیا از کسی قرض گرفته بود؟ آیا چیز دیگری فروخته بود که آن را پنهانی با خود آورده بود و ما ندیده بودیم؟ نمی‌دانم، اما به یاد دارم که ما به روستایی در حومه صیدا نقل مکان کردیم... و آنجا پدرت روی تراس سنگی بلند نشست و برای اولین بار لبخند زد... و منتظر روز پانزدهم ماه مه ماند تا در پی ارتش پیروز بازگردد...»

در این بخش، پدر به عنوان نماد مقاومت و امید، نقش محوری ایفای می‌کند. او به دنبال شوشی که از جانب نزدیکانش (همسر) دریافت می‌کند، به احیای زندگی خانواده‌اش می‌پردازد. هرچند این مسیر پر از دشواری‌هاست اما او با تلاش بی‌وقفه، از طریق کار و زحمت، پول به دست می‌آورد تا نیازهای خانواده‌اش را برطرف کند. ابژه ارزشی، مفهوم «بازگشت به سرزمین مادری و حفظ هویت

و عزت» است. پدر که در طول داستان برای بازیابی این ارزش می‌جنگد، لحظه‌ای کوتاه از آرامش را زمانی تجربه می‌کند که بر صخره‌ای در صیدا می‌نشیند و با امید به بازگشت، منتظر می‌ماند. این کنش، بیشتر ذهنی است تا عملی؛ تلاشی برای حفظ امید و انگیزه در مواجهه با فقدان و دربه‌دری. بنابراین پدر به عنوان نماد این مقاومت، در سطح مادی، کنش‌گری است که برای تأمین نیازهای خانواده‌اش تلاش می‌کند و در سطح روانی، نسبت به فلسطین، ناکنش‌گری است که به شوش‌گری تبدیل شده‌است که با حفظ امید به بازگشت، هویت و عزت خانواده‌اش را زنده نگه می‌دارد.

۲-۳-۶. از دست دادن تمام توانش‌های افعال مؤثر

زمان و مکان در راستای امیدی که پدر به آینده دارد، گسترش می‌یابد و آن روزی که ناکنش‌گر (فردی که تمام افعال مؤثر را در نسبت با فلسطین از دست داده‌است) منتظر بود تا به واسطه آن تبدیل به کنش‌گر (احیای فعل توانستن) شود، فرامی‌رسد:

«وَأْتِي يَوْمَ ١٥ أَيَّامٍ بَعْدَ انْتِظَارٍ مُرٍّ... فِي السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ عَشْرَةَ تَمَامًا، لَكَزْنِي أَبُوكَ بِقَدَمِهِ وَأَنَا مُسْتَعْرِقٌ فِي نَوْمِي قَائِلًا بِصَوْتٍ يَهْدُرُ بِالْأَمْلِ الْبَاسِلِ: قَمَّ.. فَاشْهَدُ دُخُولَ الْجِيُوشِ الْعَرَبِيَّةِ إِلَى فِلَسْطِينَ... وَقَمْتُ كَالْمَسْعُورِ.. وَانْحَدَرْنَا عِبْرَ التَّلَالِ حَفَاةً فِي مُنْتَصَفِ اللَّيْلِ إِلَى الشَّارِعِ الَّذِي يَبْعُدُ عَنِ الْقَرْيَةِ كِيلُومِتْرًا كَامِلًا.. كُنَّا كَلْنَا، صَغَارًا وَكِبَارًا، نَلْهَثُ وَنَحْنُ نَرَكُضُ كَالْجَانِينِ.. وَكَانَتْ أَضْوَاءُ السِّيَّارَاتِ تَبْدُو مِنْ بَعِيدٍ، صَاعِدَةً إِلَى رَأْسِ النَّاقُورَةِ، وَحِينَ وَصَلْنَا إِلَى الشَّارِعِ أَحْسَسْنَا بِالْبُرْدِ، وَلَكِنْ صِيَاخُ أَبِيكَ كَانَ يَمْلِكُ عَلَيْنَا وَجُودَنَا... لَقَدْ أَخَذَ يَرِكُضُ وِرَاءَ السِّيَّارَاتِ كَطْفَلٍ صَغِيرٍ... إِنَّهُ يَهْتَفُ بِهَمْ.. كَمَا لَا يَزَالُ يَهْتَفُ بِهَمْ. وَكَمَا نَحْنُ لَا زَلْنَا نَرَكُضُ إِلَي جَوَارِهِ كَقَطِيعِ صَغِيرٍ مِنَ الْمَاعِزِ... وَانْتَهَتْ السِّيَّارَاتُ فَجَاءَتْ... وَعَدْنَا إِلَى الدَّارِ مِنْهُوَكِينَ نَلْهَثُ بِصَفِيرٍ خَافِتٍ.. كَمَا أَبُوكَ صَامِتًا لَا يَتَكَلَّمُ، وَكَمَا نَحْنُ أَيْضًا لَا نَقْوَى عَلَى الْكَلَامِ... وَعِنْدَمَا أَضَاءَتْ وَجْهَ أَبِيكَ سَيَّارَةً عَابِرَةً.. كَانَتْ دَمُوعُهُ تَمَلَأُ وَجَنَّتِيهِ» (کنفانی، ۱۹۶۲: ۸۸-۸۹).

ترجمه: «و روز پانزدهم ماه ایار، پس از انتظاری تلخ، فرارسید... و درست در ساعت دوازده شب، پدرت با پایش به من لگد زد، در حالی که غرق در خواب بودم، و با صدایی غران از امید دلاورانه فریادزد: بلند شو... بیا و شاهد ورود ارتش‌های عرب به فلسطین باش. من مانند دیوانه از جا پریدم... و ما با پای برهنه، در نیمه شب، از تپه‌ها پایین آمدیم و به خیابانی رسیدیم که یک کیلومتر از روستا فاصله داشت... همه ما، کوچک و بزرگ، نفس‌زنان مانند مجانین می‌دویدیم... و چراغ‌های ماشین‌ها از دور دیده می‌شد، در حالی که به سمت رأس الناقوره بالا می‌رفتند. وقتی به خیابان رسیدیم، سرمای شب را حس کردیم، اما فریادهای پدرت وجودمان را در اختیار داشت... او مانند یک کودک کوچک، پشت ماشین‌ها می‌دوید... به آنها هلهله‌کنان فریاد می‌زد... هنوز هم فریاد می‌زد و ما همچون گله کوچکی از بزها، کنار او می‌دویدیم...»

ناگهان ماشین‌ها تمام شدند... و ما خسته و کوفته، با نفسی خس‌خس‌کنان به خانه بازگشتیم... پدرت ساکت بود و سخنی نمی‌گفت، و ما نیز دیگر توان حرف‌زدن نداشتیم... و وقتی نور یک ماشین گذرا بر صورت پدرت افتاد... دیدیم که اشک‌هایش گونه‌هایش را پر کرده بود...»

آنچه ناکنش‌گر در ذهن خود، به عنوان یاری‌دهنده کنش، تعریف کرده‌بود در واقعیت به شکل متناقضی جلوه می‌کند و نوعی ضدکنش‌گر می‌شود؛ در نتیجه، باعث می‌شود ناکنش‌گر همچنان منفعل باقی‌ماند و حتی دیگر آرزوی توانستن و کنش‌گری (بازگشت به شهر) را در ذهن خود نپرورد.

در پایان، وقتی امیدها به ناامیدی بدل می‌شوند و پدر در اوج استیصال، به اسلحه دست می‌برد، آخرین و بحرانی‌ترین مرحله فرایند نقصان رقم می‌خورد. این لحظه، تلاشی ناامیدانه برای پایان دادن به درد و رنج است؛ کنشی که بیش از هر چیز، نشان‌دهنده فروپاشی روانی پدر و ناتوانی او در پذیرش واقعیت است. او در این مرحله، تمامی افعال مؤثر را از دست می‌دهد و به سوی نابودی حرکت می‌کند.

«نستمع برعبٍ شديدٍ إلى صوتِ أبيك: أريدُ أن أقتلهم وأريدُ أن أقتل نفسي... أريدُ أن أنتهي... أريدُ أن... وسكت أبوك.. وعندما عدنا ننظرُ إلى الغرفةِ من شقوقِ البابِ وجدناه ملقَى في الأرضِ يلهثُ بصوتٍ مسموعٍ ويمضغُ أسنانه وهو يبكي.. بينما قعدتُ أمك في ناحيةٍ تنظرُ إليه مجذعٍ... لم نفهمُ شيئاً كثيراً... ولكنني أذكرُ أنني عندما رأيتُ المسدسَ الأسودَ ملقَى على الأرضِ بجانبه... فهمتُ كلَّ شيءٍ... وبدافعٍ من ذلكِ الرعبِ القاتلِ الذي يصيبُ طفلاً شاهداً غولاً على حينِ غرةٍ... أخذتُ أعدو في الجبلِ... هارباً من الدارِ» (کنفانی، ۱۹۶۲: ۹۱).

ترجمه: «با ترس و لرزی جانکاه به صدای پدرت گوش می دادیم: می خواهم آنها را بکشم... می خواهم خودم را بکشم... می خواهم همه چیز تمام شود... می خواهم... ناگهان پدرت خاموش شد. وقتی از لای درز در، به داخل اتاق نگاه کردیم، دیدیم که روی زمین افتاده، با نفس‌هایی بلند و بریده، دندان‌هایش را به هم می‌فشرد و گریه می‌کرد. مادرت در گوشه‌ای نشست‌ه بود و بی‌حرکت مثل یک کنده خشکیده به او خیره شده بود... چیز زیادی نمی‌فهمیدیم... اما وقتی اسلحه سیاه‌رنگ را دیدم که روی زمین، کنار او افتاده بود... همه چیز را فهمیدم و از ترسی کشنده -ترسی که تنها به کودکی دست می‌دهد که ناگهان با هیولایی روبه‌رو شود- بی‌اختیار شروع به دویدن کردم... از خانه فرار کردم و به سوی کوه‌ها رفتم...»

پدر و خانواده‌اش با شوشی درونی مواجه می‌شوند. پدر به مرز فروپاشی عصبی می‌رسد و در اوج ناامیدی به دنبال راهی برای پایان دادن به همه چیز، حتی جان خود و خانواده‌اش است. لحظه‌ای که پدر در اوج استیصال به صندوق قدیمی حمله می‌کند و اسلحه‌ای بیرون می‌آورد، نشانگر اوج شکست و مجازات او در این نظام روایی است.

از دست رفتن امید ← نقصان معنا ← پایان دادن به زندگی

شکل ۵. فرایند تغییر نقصان

در این فرایند، با از دست رفتن امید پدر، نقصانی در او شکل می‌گیرد که توانایی مقابله با آن را ندارد. بنابراین در مواجهه با این نقصان، کنش پایان دادن به زندگی خود را انتخاب می‌کند.

پدر که نماد استقامت در یک خانواده است، در مواجهه با این بحران به فروپاشی درونی دچار می‌شود. او در ابتدای داستان نه تنها سرزمینش، بلکه هویت و جایگاه اجتماعی‌اش را از دست داد. تصویر او در ابتدای داستان، در حال گریه با پرتقالی در دست، نمادی از فروپاشی تدریجی و حس ناتوانی در برابر حوادث است:

«ونزل أبوک من جانبِ السائقِ، ومدَّ كفه فحملَ برتقالاً منها.. أخذَ ينظرُ إليها بصمتٍ.. ثم انفجرَ يبكي كطفلٍ بائسٍ...» (کنفانی، ۱۹۶۲: ۸۵).

ترجمه: «پدرت از کنار راننده پیاده شد و دستانش را دراز کرد و پرتقالی برداشت و در سکوت به پرتقال خیره شد... سپس مثل بچه‌ای بی‌نوا، هق‌هق اشک‌ریخت...»

این لحظه، نشانه‌ای از آغاز بحران عمیقی در درون پدر است که در ادامه داستان به اوج خود می‌رسد و تا جایی ادامه پیدامی‌کند تا به خودکشی پدر منتهی شود:

«أريدُ أن أقتلهم وأريدُ أن أقتل نفسي... أريدُ أن أنتهي... أريدُ أن... وسكت أبوك.. وعندما عدنا ننظرُ إلى الغرفةِ من شقوقِ البابِ وجدناه ملقَى في الأرضِ يلهثُ بصوتٍ مسموعٍ ويمضغُ أسنانه وهو يبكي...» (کنفانی، ۱۹۶۲: ۹۱).

ترجمه: «می خواهم آنها را بکشم... می خواهم خودم را بکشم... می خواهم همه چیز تمام شود... می خواهم... ناگهان پدرت خاموش شد. وقتی از لای درز در، به داخل اتاق نگاه کردیم، دیدیم که روی زمین افتاده، با نفس‌هایی بلند و بریده، دندان‌هایش را به هم می‌فشرد و گریه می‌کرد...»

در کنار کنش‌های بیرونی، راوی نیز به‌طور ذهنی در این فرایند مشارکت می‌کند. او از کودکی بی‌خبر از جهان، به فردی تبدیل می‌شود که معنای فقدان، ناامیدی و رنج را درک می‌کند. فرار او به سمت کوه در لحظه فروپاشی پدر، کنشی از تلاش برای گریز از واقعیت تلخی است که بر او و خانواده‌اش سایه‌افکنده‌است، فرار از گذشته‌ای که مشاهده و تجربه کرده‌است و آینده‌ای که هیچ‌چیز خوشایندی در انتظار او نیست.

۲-۳-۷. فروپاشی کامل

برای راوی، بحران اصلی در ازدست‌دادن معصومیت کودکانه و ورود زود هنگام به دنیای بزرگسالان شکل می‌گیرد. او دیگر کودکی بی‌دغدغه نیست؛ بلکه به‌اجبار در مواجهه با مهاجرت و خشونت، بزرگ می‌شود. زمانی که در پایان داستان، از دور شدن از خانه به عنوان «دور شدن از کودکی» یاد می‌کند، این بحران به اوج می‌رسد:

«ویدافع من ذلك الرعب القاتل الذي يصيب طفلاً شاهداً غولاً على حين غرة... أخذت أعدو في الجبل... هارباً من الدار»
(کنفانی، ۱۹۶۲: ۹۱).

ترجمه: «و از ترسی کشنده -ترسی که تنها به کودکی دست می‌دهد که ناگهان با هیولایی روبه‌رو شود- بی‌اختیار شروع به دویدن کردم... از خانه فرار کردم و به‌سوی کوه‌ها رفتم...»

در نظام روایی کنش‌محور، مرحله «نقصان» نقطه آغاز تغییرات در زندگی کنش‌گران است؛ لحظه‌ای که تعادل اولیه، شکسته می‌شود و کنش‌ها برای جبران این نقصان شکل می‌گیرند. در این داستان، نقصان‌ها به‌صورت زنجیره‌ای در چند لایه به‌تصویر کشیده شده که هر کدام به‌تنها و همه با یکدیگر، بازتاب‌دهنده زندگی فلسطینیان است. الگوی نقصان‌های این داستان به شکل زیر ترسیم می‌شود:

شکل ۶. نقصان‌های مختلف داستان «أرض البرتقال الحزين»

کمرنگ شدن حضور افعال مؤثر در این داستان، باعث ایجاد نقصان به صورت لایه‌هایی درهم‌تنیده از فروپاشی پدر، گسست خانواده، ازدست‌رفتن ایمان و وطن می‌شود. این ابعاد متوالی فقدان، کنش‌های روایت را به گونه‌ای پیش می‌برند که هویت فرد فلسطینی در وضعیتی از بی‌ثباتی و فروپاشی تدریجی تثبیت شود.

اخراج از وطن ← تهدید فعل خواستن ← نقصان اولیه ← تغییر مکان از یافا به عکا ← انهدام فعل خواستن ← نقصان معنا (نداشتن امنیت) ← انهدام فعل بایستن ← ترک خانه و مهاجرت تزلزل در فعل باور داشتن ← نقصان معنا (تزلزل باورهای مذهبی) ← کنش در جهت احیای توانستن ← تلاش برای بقا در محیط جدید ← از دست دادن تمام توانش‌های افعال مؤثر ← نقصان معنا (از دست دادن امید) ← فروپاشی کامل.

شکل ۷. فرایند تغییر نقصان‌های مختلف در داستان «أرض البرتقال الحزین»

شکل ۷، تمام مراحل را که یک فلسطینی تجربه می‌کند تا توانش‌های افعال مؤثر خود را ازدست‌دهد، نشان می‌دهد: در ابتدا از وطن اخراج می‌شوند و همان‌طور که خود نویسنده می‌گوید خروجشان شبیه مسافرت بود اما مسافرت به معنای واقعی نبود؛ در این قسمت، فعل خواستن آنها مورد تهدید قرار می‌گیرد، به این دلیل که با وجود کلمه «مسافرت» به نظر می‌رسد فعل خواستن به صورت کامل از بین نرفته است. در ادامه با هجوم به عکا، فعل خواستن به صورت کامل منهدم می‌شود و نقصان معنای «نداشتن امنیت»، شکل می‌گیرد. صهیونیست با پس گرفتن اسلحه‌ها، زمین و هر آنچه که مختص فلسطینی است «بایستن» را براو حاکم می‌کنند و بایستن «تعلق به وطن» را در سوژه منهدم می‌کنند سپس او به ترک خانه و مهاجرت مجبور می‌شود؛ در محیط جدید خود تلاش می‌کند تا راهی برای بقا پیدا کند و بتواند از طریق ماشینی که به رأس الناقوره می‌رود، به شهر خود بازگردد؛ «تلاش در جهت احیای توانستن»، او منتظر ماشین می‌ایستد اما ماشین برای او توقف نمی‌کند، در این لحظه او با ازدست‌دادن تمام توانش‌های افعال مؤثر، دچار نقصان «ناامیدی» می‌شود و فروپاشی کامل «خودکشی» را تجربه می‌کند.

۳- نتیجه‌گیری

در این پژوهش به بررسی درهم‌تنیدگی عنصر نقصان و افعال مؤثر در نظام کنشی داستان ارض البرتقال الحزین پرداخته‌شد، ساختار این داستان به نحوی است که با نظام کنشی مطابقت دارد زیرا کنش‌گران در اثر ازدست‌دادن توانش‌های افعال مؤثر، دچار نقصان‌های متعدّد می‌شوند.

در این روایت، افعال مؤثر مانند «خواستن»، «بایستن»، «توانستن» و «باور داشتن» نقش بنیادینی در سامان‌دهی نظام کنشی ایفای می‌کنند. ازدست‌رفتن هر یک از این افعال، نقصان تازه‌ای را در وضعیت سوژه پدیدمی‌آورد و کنش‌گران را به تلاش برای تغییر وضعیت اولیه وامی‌دارد. این تلاش‌ها اگرچه به شکل‌گیری کنش‌های جدید منجر می‌شوند اما خود نیز به دلیل فقدان افعال مؤثر، زمینه‌ساز نقصان معنای دیگری می‌گردند. بدین ترتیب، نقصان‌های پی‌درپی در طول روایت، انباشته شده و باعث می‌شوند حرکت روایی که در آغاز بر محور میل، تعهد و امکان استوار بود، به تدریج با شکست‌های متوالی روبه‌رو شده و از مسیر خطی و هدفمند خود منحرف شود. حاصل این فرایند، تغییر روایت از وضعیت پایدار اولیه به مرحله بحران و در نهایت فروپاشی است.

ساختار روایی این داستان بر پایه زنجیره‌ای از نقصان‌های پی‌درپی شکل می‌گیرد؛ به گونه‌ای که نقصان اولیه، زمینه‌ساز نقصان ثانویه می‌شود و هر نقصان، محرک ظهور نقصان بعدی است. برای مثال، اشغال وطن نه تنها بحران ازدست‌دادن سرزمین را به دنبال دارد، بلکه به شکل‌گیری بحران هویت، فروپاشی خانواده و در نهایت، فروپاشی راوی منجر می‌شود. هم‌زمان با این تغییرات، ابعاد مختلف روایت نیز دگرگون می‌گردند: مکان از یافا به عکا و سپس به صیدا منتقل می‌شود، پدر از فردی مرفه به انسانی خشمگین بدل می‌گردد، راوی از کودکی بی‌دغدغه به بزرگسالی دغدغه‌مند و آگاه، و از دینداری متعصب به فردی مشکوک در وجود خدا تغییر می‌کند و مادر نیز از زنی شاد به شخصیتی ساکت و غمگین تبدیل می‌شود. این دگرگونی‌ها در مجموع، مراحل را نشان می‌دهند که یک فلسطینی برای ازدست‌دادن توانش‌های افعال مؤثری خود طی می‌کند. در آغاز، اخراج از وطن در ظاهر شبیه «مسافرت» جلوه می‌کند؛ اما این مسافرت به معنای واقعی کلمه نیست، زیرا در این مرحله فعل «خواستن» تنها در معرض تهدید قرار می‌گیرد و هنوز به طور کامل، منهدم نشده است. با هجوم به عکا، این فعل به طور کامل از میان می‌رود و نقصان معنایی «نبود امنیت» بر روایت حاکم می‌شود. سپس صهیونیست‌ها با مصادره زمین، اسلحه و هر آنچه متعلق به فلسطینیان است، فعل «بایستن» را از سوژه سلب می‌کنند و او را به ترک خانه و مهاجرت وادار می‌سازند. در مکان جدید، راوی می‌کوشد توانش «توانستن» را از طریق بازگشت به شهر خویش احیا کند؛ برای همین منتظر ماشینی در رأس الناقوره می‌ایستد، اما ماشین برای او توقف نمی‌کند. در این قسمت، با ازدست‌رفتن تمامی توانش‌های افعال مؤثر، سوژه به نقصان نهایی یعنی «ناامیدی مطلق» دچار می‌شود و روایت با فروپاشی کامل و خودکشی او پایان می‌یابد.

فهرست منابع

- اطهاری نیک‌عزم، مرضیه و احمدی، سهراب. (۱۳۹۶). «تحلیل نشانه‌شناختی شیوه‌های گفته‌پردازی در یسن‌های نهم و دهم اوستا». *جستارهای زبانی*. دوره ۸، شماره ۵، صص ۱۵۹-۱۷۹.
- حمود، ماجده. (۲۰۰۵م). *جماليات الشخصية الفلسطينية لدى غسان كنفاني*. الطبعة الأولى. دمشق: دارالنمير للطباعة والنشر و التوزيع.
- رضایی، رؤیا؛ مشهدی، محمدمیر؛ شعیری، حمیدرضا؛ و نیک‌بخت، عباس. (۱۳۹۶). «بررسی و تحلیل کارکرد یادگفتنی نام‌های نیمایوشیج». *زبان و ادبیات فارسی*. سال ۲۵، شماره ۸۲، صص ۱۳۳-۱۵۴.

- رهنما، هادی. (۱۳۹۲). «تحلیل فرایند گفته‌پردازی در قرآن با تکیه بر نشانه‌شناسی بسطی». حسن سعادت مصطفوی. پایان‌نامه دکتری علوم قرآن و حدیث. دانشکده الهیات، دانشگاه امام صادق (ع).
- شعیری، حمیدرضا؛ محمودی بختیاری، بهروز؛ و سبزواری، مهدی. (۱۴۰۲). *فرهنگ توضیحی جهان نشانه و معنا*. تهران: لوگوس.
- شعیری، حمیدرضا. (۱۳۹۵). *نشانه‌معناشناسی ادبیات: نظریه و روش تحلیل گفتمان ادبی*. تهران: تربیت مدرس.
- عباس، احسان؛ فضل النقیب؛ و الیاس الخوری. (۱۹۷۴م). *غسان کنفانی: إنساناً و أدیباً و مناضلاً*. الطبعة الرابعة. منشورات اتحاد الكتاب و الصحفيين الفلسطينيين.
- قاسمی، روح الله. (۱۳۹۶). «برهم‌کنش روابط پیوستاری و انفصالی در داستان «مردی در قفس» صادق چوبک». *جستارهای زبانی*، شماره ۳، صص ۱۲۱-۱۳۴.
- کنفانی، غسان. (۱۹۶۲م). *أرض البرتقال الحزین*. الطبعة الأولى. قبرص: الأبحاث العربية.
- گرمس، آلزبرداس ژولین. (۱۳۹۸). *نقصان معنا*. ترجمه حمیدرضا شعیری. تهران: نشر علم.

References [In Persian]

- Abbas, Ihsan, al-Naqib, Fadl and al-Khoury, Ilyas. (1974). Ghassan Kanafani: Insanan wa Adiban wa Munadilan. 4th ed. Publications of the Union of Palestinian Writers and Journalists.
- Ahtari Nikazm, Marzieh and Ahmadi, Sohrab. (2017). "Tahlil-e neshane-shenakhti-ye shiveh-ha-ye gofteh-pardazi dar Yesn-ha-ye nohom va dahom-e Avesta." *Jostarhaye Zabani*, Vol. 8, No. 5, pp. 159-179.
- Ghasemi, Ruhollah. (2017). "Barhamkonesh-e ravabet-e peyvastari va enfesali dar dastan-e 'Mardi dar Ghafas' Sadegh Chubak." *Jostarhaye Zabani*, No. 3, pp. 121-134.
- Greimas, Algirdas Julien and Shaeiri, Hamid Reza. (2019). *Noqsan-e ma'na*. Tehran: Nashr-e Elm.
- Hamoud, Majda. (2005). *Jamaliyyat al-shakhsiyya al-filastiniyya lada Ghassan Kanafani*. 1st ed. Damascus: Dar al-Namir li-al-tibaa wa-al-nashr wa-al-tawzi.
- Kanafani, Ghassan. (1962). *Ard al-burtuqal al-hazin*. 1st ed. Cyprus: al-Abhath al-Arabiya.
- Rahnama, Hadi. (2013). "Tahlil-e farayand-e gofteh-pardazi dar Quran ba takeye bar neshane-shenasi-ye basti." PhD Dissertation (published). Department of Quranic Sciences and Hadith, Faculty of Theology, Imam Sadeq University.
- Rezaei, Roya, Mashhadi, Mohammad Amir, Shaeiri, Hamid Reza and Nikbakht, Abbas. (2017). "Barrasi va tahlil-e karkard-e padgoftemani-ye nameha-ye Nima Youshij." *Zaban va Adabiyat-e Farsi*, Vol. 25, No. 82, pp. 133-154.
- Shaeiri, Hamid Reza, Mahmoudi Bakhtiari, Behrouz and Sabzevari, Mahdi. (2023). *Farhang-e tozihi-ye jahan-e neshane va ma'na*. Tehran: Logos.
- Shaeiri, Hamid Reza. (2016). *Neshane-ma'nashenasi-ye adabiyat: nazariye va ravesh-e tahlil-e gofteman-e adabi*. Tehran: Tarbiat Modares University.